

371.011
M15

1736

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

МАКАРЕНКО Ольга Петрівна

УДК 373.2:37.017.925

МОДЕЛЮВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
З НАРОДОЗНАВСТВА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ УКРАЇНИ

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

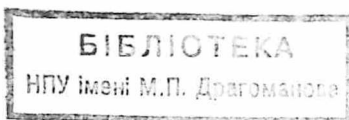
Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310349

Київ — 1998

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському економіко-гуманітарному інституті, Міністерство освіти України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Опкович Галина Володимирівна,
Державна академія керівних кадрів освіти,
кафедра українознавства, професор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Руденко Юрій Дмитрович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, доцент.

кандидат філологічних наук
Дмитренко Микола Костянтинівич,
Інститут фольклору, етнографії та
мистецтвознавства ім. М. Рильського,
старший науковий співробітник.

Провідна установа: Рівненський державний педагогічний
інститут, кафедра педагогіки.
Міністерство освіти України, м. Рівне

Захист відбудеться «10 вересня» 1998 року о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої
Вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драго-
манова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Національного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 24 жовтня 1998 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Рудницька

Рудницька О.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідженості проблеми обумовлені пошуком розробок спонукальних стимулів всебічного розвитку особистості, її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання моральних якостей. Навчально-виховний процес має включати в себе систему народознавчої освіти, яка, синтезуючи методи народної педагогіки й новітні національні і зарубіжні досягнення у галузі педагогіки, психології, потребує відкритості застосування в системі освіти нових прогресивних концепцій, сучасних технологій та науково-методичних досягнень.

Наукові та науково-методичні дослідження переконливо доводять, що, враховуючи ментальність будь-якої нації, дитина повинна перебувати під впливом духовної та матеріальної культури свого народу. Це потрібно, перш за все, для розкриття природних нахилів дитини, бо саме в природних умовах на основі якнайповнішого використання етнопсихологічних особливостей особистості найкраще відбувається її розвиток. Саме такий шлях, з розумним його спрямуванням, призводить до формування національної самосвідомості людини. Для цього необхідно створити відповідну теорію, яка б включала в себе поетапне формування знань у дошкільному закладі, школі, вузі, що увійшло б у систему загальнодержавної освіти, адже народознавство — не данина моді, йому з давніх-давен приділялася значна увага.

Українське народознавство в системі освіти має великі традиції, закладені Ярославом Мудрим, літописцями Нестором та Никоном, митрополитом Іларіоном та Володимиром Мономахом. Пізніше закладені ними основи розвивали автори Галицько-Волинського та Густинського літописів С. Величко, Г. Грабянка.

Значну увагу питанню народного виховання надавали педагоги минулого П. Беринда, Г. Ващенко, В. Вернадський, М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, А. Макаренко, М. Максимович, О. Потебня, Ф. Прокопович, С. Русова, Д. Яворницький. Доробок сучасних науковців, серед яких А. Алексюк, А. Богуш, О. Запорожець, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та ін. свідчить про те, що проблема народознавчої освіти постійно перебуває в полі зору передової педагогічної думки.

Нині, спираючись на глибинні національно-виховні традиції, поступово відроджується національна система виховання, де пріоритетні знання свого родоводу і пошанування його, знання історії, звичаїв, традицій, обрядів свого краю і присуспільнення до них, де цінні такі риси, як повага до людської та національної гідності, любов до батьківщини, до батьків, повага до старших, чесність, людяність, працьовитість, щирість, милосердя, терпимість, співчуття, доброзичливість, вміння і бажання відчужити біль, відгукнутися на чуже

горе і радість. Саме такий підхід до освітньо-виховної роботи є народознавчим.

Ряд авторів використовує у своїх працях саме термін «народознавство». Його зокрема, вживає М. Дмитренко, обумовлюючи народознавство як науку про націю, людину в її зв'язках із природою, мовою, історією, побутом, обрядами та звичаями, усною творчістю, як важливий і могутній чинник навчання й виховання, розвитку особистості й оздоровлення суспільства. В. Качкан трактує його як цілісну систему, спектр проблем, що обумовлюються воедино високим, багатовимірним поняттям — духовність народу. Термін «народознавство» відстоюють також В. Скуратівський, С. Жупанин.

Останнім часом набуває поширення термін «українознавство», подекуди він навіть виступає синонімом до «народознавства». Ним у своїх працях послуговувалися видатні вчені, культурні діячі минулого М. Грушевський, В. Вернадський, І. Огієнко та інші. Українознавство, за П. Кононенко, — це система інтегративних знань про Україну як цілісний суб'єкт світової історії, її духовні та матеріальні цінності, про українство як етнокультурну, духовно-господарську, геополітичну цілісну реальність у часопросторовій залежності полі культурного простору. На думку В. Крисаченка, українознавство — синтетична наука про Україну як геополітичну реальність, чітко визначену з погляду природного, культурного, етнічного та інших вимірів як у біосферному, так і цивілізаційному обширах. У такій своїй іпостасі воно має тривалу історію, закорінене в праісторичні часи, представлене творіннями багатьох визначних діячів різних часів та культур, дає змогу простежити історичні образи України, досягнути їхню динаміку у просторі та часі.

Про термінологічні розбіжності свідчать теми дисертаційних досліджень Т. Анікіної, В. Зетової, В. Романько та ін., в яких розглядалися засади народознавчої освіти.

Утвердженням терміну «українознавство» можна вважати той факт, що наказом ВАК України від 13 березня 1997 року до переліку спеціальностей наукових працівників, затверджених шифром 09.00.12 як галузь науки, що входить до філософських дисциплін, позначено і українознавство.

Нині в педагогічній та освітній практиці терміни «українознавство», «українське народознавство», «народознавство» часто виступають синонімами. Українське народознавство — це знання про духовну і матеріальну культуру українського етносу, а також про усталені норми людського співжиття, це складова більш широкого поняття «українознавство», тобто, на нашу думку, тут доцільно послуговуватись терміном — україно-народознавство.

У педагогічній та освітній практиці поки що не склалося єдиної думки щодо того, які саме умови сприяють стабільному розвитку системи україно-народознавчої освіти, з якого віку її слід починати, якими методами користуватися, хто саме повинен здійснювати освітній

процес. Однак думка щодо україно-народознавчої освіти єдина: вона потрібна. Проте система підготовки спеціалістів для дошкільної та шкільної народознавчої освіти у вузах I-II рівня акредитації не відповідає реальним потребам сучасності, оскільки ведеться безсистемно. Багато спеціальностей, яких навчають у педагогічних навчальних закладах, не враховують специфіки україно-народознавчої освіти. Як результат, україно-народознавча освіта у вищому навчальному закладі I-II рівня акредитації не є цілісною системою, формується у межах окремих предметів, виховних годин, часто не узгоджених між собою; введення короткочасних факультативів з народознавства не виховує переконань, у кращому разі лише формує знання; наявні концепції та програми з народознавчої освіти ще не досконалі, містять багато суперечливого, дискусійного; родинно-сімейне виховання, по суті, виключене з кола навчально-виховних проблем педагогічних вузів I-II рівня акредитації.

У жодному з відомих досліджень не висвітлюється проблема безперервної освіти з народознавства в системі: дошкільний заклад — школа — вуз. Незважаючи на багатоплановість досліджень з народознавчої освіти, всі вони, в основному, стосуються якоїсь однієї ланки освіти (або дітей дошкільного віку, або школи, або вузу), тоді як можна припустити, що лише при умові оволодіння народознавчими знаннями в системі ми матимемо певні бажані результати. Таким чином, соціальна значимість і недостатнє вивчення україно-народознавчої роботи в системі й обумовили вибір теми нашого дослідження «Моделювання навчально-виховного процесу з народознавства у закладах освіти України».

Об'єкт дослідження — народознавча освіта у навчально-виховному процесі.

Предмет дослідження — зміст, форми та методи навчання з українського народознавства у системі дошкільний заклад — педагогічний вуз I—II рівня акредитації.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні системного підходу до україно-народознавчої освіти, у визначенні умов оптимізації процесу духовного розвитку дошкільнят і школярів, підвищенні професійної компетенції студентів засобами народознавства, а також у розкритті форм і методів їх використання у дошкільному закладі й педагогічному вузі I і II рівня акредитації, де готують відповідних спеціалістів.

Гіпотеза дослідження: моделювання навчального процесу засобами народознавства забезпечує ефективність українознавчої освіти та виховання, оскільки передбачає різні педагогічні технології, спрямовані як на оволодіння теоретичними знаннями, так і на вироблення практичних вмінь та навичок у різних умовах та на різних етапах навчання.

У відповідності з метою визначено завдання дослідження:

— проаналізувати сучасні наукові підходи та досвід роботи педагогів із проблеми вико-

ристання засобів українського народознавства у навчально-виховному процесі;

— виявити роль народознавчої освіти як складової формування особистості;

— запропонувати систему народознавчої освіти у навчально-виховному процесі в дошкільних закладах освіти та у педагогічних вузах I—II рівня акредитації.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є теорія наукового пізнання, роботи про цілісність і взаємозв'язок педагогічних процесів та явищ, комплексний підхід до виховання всебічно розвиненої особистості та її розвитку у різних сферах діяльності, оптимізація педагогічного процесу на основі минулого досвіду народу, поєднаного з сучасними досягненнями психології, педагогіки.

У дослідженні використано комплекс теоретичних та емпіричних методів. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури, наукових досліджень із зазначеної проблеми в галузі освіти. Опрацьовувались навчальні плани, програми, велися педагогічні спостереження та українознавче навчання за власною авторською програмою в дошкільних закладах, проводилось усне опитування, узагальнення результатів передового педагогічного досвіду, а також констатуючий зріз, формуючий і контрольний експерименти, анкетування дошкільників за допомогою піктограм. Обробка результатів дослідження здійснювалась за допомогою методів математичної статистики.

Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі Кременецького педагогічного коледжу, шкіл та дошкільних закладів м. Кременця і Тернопільської області.

Дослідження проведено в три етапи. На першому етапі (1988—1990 рр.) опрацьовано нормативно-правові документи про дошкільний заклад, школу, вуз; психолого-педагогічну, етнографічну, фольклористичну, історичну літературу з проблеми, з'ясовано ступінь її розробленості; проаналізовано практику роботи дошкільного закладу, школи, вузу стосовно досліджуваної проблеми, сформульовано основні положення дослідження, складено програму україно-народознавчої роботи в дошкільному закладі, визначено зміст та методику роботи, робочу гіпотезу, розпочато експериментальну роботу з метою визначення дієвих шляхів україно-народознавчої освіти в системі: дошкільний заклад — школа — вуз. На другому етапі (1991—1994 рр.) було вивчено навчальні плани, програми, проаналізовано посібники, шкільні підручники, фольклорні джерела, історичну і психолого-педагогічну літературу, що дозволило авторові удосконалити програму з україно-народознавства в дошкільному закладі, розробити конспекти занять і апробувати їх в дошкільних закладах м. Кременця та області. На третьому етапі (1995-1998 рік) було організовано анкетування вихователів, учителів, викладачів, дітей, студентів, батьків, проведено бесіди з ними, здійснено експертизу програм дошкільних закладів, навчальних планів і програм вчителів-пред-

метників і вчителів-класоводів, викладачів вузів I і II рівня акредитації, розглянуто і апробовано авторські програми з курсу україно-народознавства для вузів I і II рівня акредитації, а також вивчено і узагальнено досвід ряду дошкільних закладів, шкіл, вузів України, які спираються на потенції українознавства.

Наукова новизна дослідження полягає в постановці та частковому вирішенні проблеми українознавчої освіти у розділі «Народознавство» з врахуванням наступності у комплексі дошкільний заклад — школа — вуз. Вперше пропонується наскрізна система введення та використання народознавства як складової національної освіти; його *дидактика* як самостійне педагогічне відгалуження виявляє закономірності народознавчої освіти, обґрунтовує її зміст, визначає обсяг знань, навичок і умінь, необхідних для тих, хто навчається, відповідно до завдань освіти на сучасному етапі; дістало подальшого розвитку питання моделювання народознавчої освіти у навчальних закладах різних типів і рівнів освіти, зокрема в системі: дошкільний заклад — школа — вуз I—II рівня акредитації, доведено ефективність українознавчого навчання у розділі «народознавство».

У дослідженні аналізуються можливості народознавчого чинника освіти як складової українознавства, його роль у формуванні національно свідомої особистості. Підходи, розроблені й апробовані автором у дитячих садках, школах та навчальних закладах I і II рівнів акредитації, дають можливість залучати до навчального процесу матеріали з українського народознавства з метою розширення культурної пам'яті тих, хто здобуває знання.

Вперше проведено порівняльний аналіз роботи з україно-народознавства в дошкільному закладі, школі, вузі.

Теоретичне значення дослідження становить розроблення та наукове обґрунтування моделювання навчального процесу з україно-народознавства, активізація пізнавальних можливостей студентів, учнів, дошкільнят, визначення критеріїв та рівнів навчальних можливостей студентів, школярів та дошкільнят у процесі україно-народознавчого виховання, розробка структури особистості.

Практичне значення роботи полягає в тому, що запропоновано типологію і структуру занять з українського народознавства у системі, комплексно, з врахуванням наступності навчання; дано рекомендації щодо актуалізації українознавчого матеріалу на заняттях з народознавства. Навчальний посібник автора «Українознавство в дошкільному закладі» є першою спробою подати українознавчу інформацію у системі з врахуванням вікових особливостей дітей.

Особистий внесок автора полягає у розробці та обґрунтуванні нової навчальної програми з українського народознавства в дошкільному закладі і у педагогічному вузі I—II рівня

акредитації по ознайомленню з коренями роду, рослинним світом України, у створенні навчальних та методичних посібників. Методика, запропонована автором дослідження щодо використання українського народознавства у навчально-виховному процесі, може бути успішно застосована на заняттях з народознавства для представників інших народів як на терені України, так і за межами нашої держави.

На захист виносяться:

- мотивація посилення національних компонентів у змісті освіти, зв'язок народознавства з життям українського народу у минулому та сьогоденні;
- значущості та перспективності дидактики народознавства як галузі педагогіки, що визначає зміст народознавчої освіти, обсяг знань, умінь і навичок, необхідних для досягнення навчально-виховної мети на сучасному етапі розвитку суспільства;
- система і структура навчально-виховного процесу україно-народознавчої освіти в дошкільному закладі — школі — вузі;
- засоби оновлення змісту народознавчої освіти як складової українознавства;
- складові системи родинно-сімейного виховання із врахуванням наступності у навчальних закладах різних рівнів освіти.

Апробація та застосування результатів дослідження. Результати дослідження доповідались на Міжнародній конференції «Теорія і практика викладання слов'янських мов» (Угорщина, м. Печ, 1998), на 6-й та 7-й Міжнародних конференціях «Мова і культура» (м. Київ, 1997, 1998); республіканській науково-практичній конференції, присвяченій підсумкам Все-союзного огляду передового досвіду роботи в системі середньої спеціальної освіти (м. Київ, 1991), на науково-практичній конференції «Розвиток інтелекту і творчості у дітей дошкільного віку» (Кременець, 1995), науково-практичній конференції «Творчість Б.М. Харчука в контексті історії української літератури» (Кременець, 1996) та ін. Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки Рівненського гуманітарно-економічного інституту, українознавства — Українського інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, на курсах підвищення кваліфікації керівників центрів і кафедр українознавства (Київ, 1997), в Інституті післядипломної освіти учителів (Тернопіль), а також висвітлювались у циклі лекцій та авторських спецкурсів для вихователів дошкільних закладів Кременця, Тернополя, Києва за авторською програмою, розробленою у Кременецькому педагогічному коледжі і впровадженою в школах та дошкільних закладах м. Кременця. За матеріалами дисертаційного дослідження підготовлено і видано 4 навчальні посібники, 14 методичних розробок, 9 статей.

Структура дисертації включає вступ, два розділи, висновки, список використаної літера-

тури та додатки.

Зміст дисертації викладено на 180 сторінках комп'ютерного набору. В ній міститься 4 таблиці і 6 анкет.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, формулюються його об'єкт, предмет, мета, завдання, методи, характеризується наукова новизна, розкривається теоретичне та практичне значення, формулюються основні положення, що виносяться на захист, вказується сфера апробації результатів дослідження.

У першому розділі «Соціально-педагогічні передумови україно-народознавчої освіти у навчальних закладах різних типів» розглядаються теоретичні засади використання засобів народознавства у навчально-виховному процесі, їх роль в системі безперервної освіти під час формування всебічно розвиненої особистості, а також нові підходи до використання засобів народознавства в навчально-виховному процесі.

У реферованій роботі простежується розвиток педагогічної думки в галузі народознавчої освіти. Видатні педагоги завжди приділяли велику увагу процесам, які сьогодні охоплює термін «народознавче виховання».

Особливо слід виділити педагогічні погляди О. Духновича та К. Ушинського, які, вивчаючи характер виховання, досвід, нагромаджений у цьому плані народами Європи, науково обґрунтували ідею народної педагогіки. Значної ваги розвиткові народознавства надавали В. Вернадський, Ф. Вовк, М. Драгоманов, П. Куліш, М. Максимович, О. Потєбня, П. Чубинський, які розкривали роль традицій рідної землі, культури українського народу, обрядових свят і дійств у вихованні. С. Русова відстоювала думку про те, що навчально-виховний процес повинен здійснюватися на основі національної народної спадщини.

Історичний вплив на зміст народознавчої освіти мали праці В. Антоновича, М. Грушевського, М. Сумцова, які популяризували історію України, мову, літературу, фольклористику. Значної ваги народознавчим процесам у вихованні надавав Г. Ващенко. Сьогодні, коли національна школа України вступає в новий етап розвитку ініціативи і творчості освітян, зростає цінність народознавчої педагогічної спадщини А. Макаренка.

Теоретична спадщина В. Сухомлинського насичена різноманітними засобами народної педагогіки, якими може скористатися кваліфікований спеціаліст. В україно-народознавчому вихованні велике значення мають праці М. Стельмаховича, який на прикладах українського фольклору, етнографії, класичної художньої літератури, повсякденної масової практики сімейного виховання розкриває сутність народної педагогіки, основні її досягнення,

ідеали, функції, традиції, наголошує на проблемі батьків і дітей, вводить в педагогічний обіг нове поняття — «народна дидактика».

Ряд авторів, зокрема О. Білаш, А. Богуш, Л. Калуська, Н. Лисенко, висвітлюють теоретичні засади народознавства, зміст і методику ознайомлення дітей дошкільного віку з українською національною культурою, літературою, мистецтвом, звичаєвістю та обрядовістю. Доробки Т. Дем'янчук, Л. Іваннікової, С. Смоляка розкривають зміст та методику народознавчого освітньо-виховного процесу, П. Ігнатенко — перший досвід прилучення дітей і учнівської молоді до духовних цінностей народу. В роки незалежності України побачили світ цікаві дослідження, посібники, розробки з народознавчої проблематики (Г. Булашев, М. Влад, О. Воропай, Г. Горинь, С. Килимник, Г. Маковій, П. Медведик, С. Павлюк, В. Скуратівський, К. Сосенко, М. Чумарна та ін.).

Чимало зроблено й нашими сучасниками — йдеться про козацьке виховання (Ю. Руденко, В. Каюков), про родинне виховання (Концепція Інституту українознавства під керівництвом П.П. Кононенка), про школу розвитку (А. Фурман) тощо.

У національному становленні особистості головну роль повинні відігравати основні засоби етнопедагогіки: рідна мова, правдива історія свого народу, народне мистецтво, народні ігри, народні звичаї та обряди, природа рідного краю з її виходом на народну медицину та народну кулінарію. Говорячи про основні засоби етнопедагогіки у вихованні, слід визначити та обґрунтувати, які саме українознання подавати на тому чи іншому етапі формування особистості.

У дисертації приділено увагу й відображенню народних звичаїв, традицій і обрядів у художній літературі, що також може бути предметом спеціального розгляду.

Розділ другий — «Формування професійної компетенції студентів педагогічних навчальних закладів I і II рівнів акредитації засобами українського народознавства» — включає в себе питання про психолого-педагогічні передумови духовного розвитку особистості через народознавчу освіту, а також шляхи розширення знань студентів коледжу засобами народознавства, про роль саме народознавчої освіти в родинно-сімейній педагогіці. Автор ставить за мету створити модель україно-народознавчої діяльності, яка б сприяла формуванню і розвиткові особистості в системі дошкільний заклад — школа — вуз, відповідає основним принципам формування народознавчої освіти всього освітнього ланцюжка. Значна увага приділена узагальненню результатів педагогічного експерименту.

Дошкільний вік найбільш сприятливий для здійснення виховних завдань. Яка саме народознавча інформація засвоюється малюками, показав експеримент, проведений за допомогою піктограми. Перед проведенням експерименту нами було розроблено критерії оцін-

ки малюнків, за якими визначилися відповідні рівні: I — високий — діти повинні відобразити 4 кольори, 2 символи національні і 2 народні, 3 обереги (малюнки мали бути виконані ретельно, враховується творчий розвиток). II — не досить високий рівень — діти повинні відобразити три кольори, 2 національні символи і 2 народні, 2 обереги (малюнки мають бути зображені ретельно). III — середній — діти повинні відобразити кольори, символи, обереги згідно з темою. IV — низький — діти не виконують завдання. Під час проведення роботи до експериментальної і контрольної групи було залучено по 120 дітей.

Результати експерименту засвідчили, що при систематичній і цілеспрямованій роботі з українського народознавства знання дітей дошкільного віку, їх уміння та навички значно поліпшуються.

Залучення до навчально-виховного процесу творів різних фольклорних жанрів сприяло формуванню загальнолюдських цінностей, активізації розумової діяльності дошкільнят, адже в казках, легендах, притчах ми зустрічаємося з героями-багатирами, з персонажами, які, хоч і невеличкі на зріст (Котигорошко), але, маючи добру вдачу, завжди готові прийти на допомогу. Через такі твори діти краще розуміють, що народ цінує чесність, доброту, порядність, щедрість, мудрість людини. Виховуючи, ми пам'ятаємо, що серце дитини має бути розкрито до історичної спадщини свого народу так, щоб саме рідний народ із своєю казкою і піснею, гумором і щедрістю, горем і вчинком, радістю і сподіваннями виступав перед дитиною не абстрактно, а в живому втіленні, адже історію народу творять живі люди. Саме ця думка ставала основою для розробки інших занять (гри-інсценівки «Курочка Ряба», розігрування потішок «Кицю-кицю», «Зайчик», «Сидить Василь на припічку», «Гоп, гоп кізонько», «Гуси-гуси», «Водичка», «Як у нашого kota», «Де, собачко, ти була» та ігор-інсценівок). З віком дітей матеріал ускладнювався: в II молодшій групі проводилися заняття за такою тематикою: колісанки, потішки, пестушки, забавлянки, примовлянки, об'єднані поняттям «Моя сім'я»: «До бабусі в гості», «Рідна матуся моя», «Бабусині казки», «Крашаночко моя мила», «Веснянки», «Ой свята, свята зелені».

У середній групі формування «культурної пам'яті» дітей велося за рубриками: усна народна творчість, рідна домівка, звичаї, традиційні обряди, символи України за такою тематикою: «Мова барвиста, мова багата» (малі фольклорні жанри), «Мово моя українська, мово моя материнська», «Україна — наша мати, а ми — її діти», «Наш прапор», «Мій рід» (розповідь за сторінками родинного альбому), «Світлиця моєї бабусі», «Мамина світлиця», «І рушник вишиваний на щастя, на долю дала», «Писанка на Великдень».

Продовження і поглиблення роботи з її поступовим ускладненням відбувається в старшій та підготовчій групах. Цьому сприяють заняття: «Наша символіка», «Народний етикет»,

«Роде наш красний», «Сімейні традиції», «Обереги дитинства», «Народна іграшка», «Ремесла в Україні», «Прикладне мистецтво України».

Циклічність роботи з україно-народознавства включає в себе співпрацю з батьками. Родинно-сімейне виховання, спрямоване у вірне русло, приносить велику користь і дітям, і батькам. Отже, упорядкувати знання батьків, урізноманітнити їхні уявлення про зміст, форми, методи та засоби україно-народознавчої освіти допоможе скарбниця народного досвіду. Слугуватимуть цьому дні відкритих дверей, сімейний відпочинок за участю всієї родини, спортивні розваги, в яких беруть участь і батьки, і діти; ярмарки; батьківські збори за тематикою: «На щастя, на долю», «Традиції твого краю», «Сімейна обрядовість», «Мамина колискова», «Бабусина казка», «Пісні твоєї родини», «Дідусева мудрість». Форми і методи проведення різноманітні: це і читання лекцій, і бесіди, і диспути, і бесіди-концерти із залученням дітей. Неабияку роль у пропаганді знань серед батьків відіграють тематичні виставки, які готують вихователі разом із дітьми, куточки для батьків, літературно-художній матеріал про обереги дому нашого (невеликих розмірів), народна дитяча пісня, народна гра, рецепти лікувальних напоїв з трав, квітів. Під час проведення батьківських зборів «Татова криниця» в групі організовується виставка робіт, зроблених руками батьків, читання віршів, оповідань, легенд з відповідної тематики.

Значну увагу приділено теці-пересувці, де дібраний матеріал перегукується з тематикою батьківських зборів, тематичних виставок, але сюди ще додаються і відомості про сімейні традиції (сімейний календар; дні народження); правила народного етикету, народні вітання та ін.

Аналізуючи роботу, проведену автором дослідження у дошкільних закладах м. Кременця та Тернопільської області, пересвідчилися, що діти, ідучи поряд із дорослими, спостерігаючи одне одного, через обряди, краще вбирають досвід минулих поколінь, бо змалечку починають розуміти, хто вони, де живуть і хто їхні прашури. У них з'являються власні вартісні оцінки людей з близького оточення, довкілля.

Завдання, зміст і форми роботи з розвитку особистості школяра народознавчими засобами мають бути органічним продовженням роботи з розвитку дошкільника.

Напрямки україно-народознавчої роботи в школі мають включити в себе філософсько-світоглядну підготовку учнів, вироблення народного світорозуміння та світосприймання національного характеру, формування цілісного уявлення про історію розвитку суспільства і національної культури, розвиток національної самосвідомості, пізнавальних інтересів щодо ідейно-моральної спадщини, культурно-історичних традицій, міфології, фольклору, вірувань українського народу. Звичайно, вищезазначена робота має проводитися з

урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Форми уроків з українського народознавства, що провадилися під керівництвом автора дослідження у школах м. Кременця, розмаїті: урок-гра, урок-змагання, урок-КВК, урок-вікторина, урок-свято, урок-подорож, урок-конкурс, урок-занурення, урок-консультація, урок-взаємоспілкування, урок-творчість, урок-аукціон, комп'ютерний урок, урок-прес-конференція, ділова гра, а також урок-фантазія, урок-діалог, урок-концерт, урок-екскурсія. Значна увага приділялася виховним годинам, які носять народознавчий характер, вечорам відпочинку та ін.

«Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього», — ці слова стали лейтмотивом роботи своєрідного мікромузею — кабінету україно-народознавства в школі. Значний внесок в україно-народознавчу роботу закладу робить бібліотека, яка забезпечує навчально-виховний процес літературою з даної проблематики, ознайомлює з літературою через організацію виставок, літературних вікторин, організовує зустрічі з цікавими людьми.

Значна увага приділялася гурткам, де продовжується ознайомлення з народними промислами, розпочате у дошкільному закладі. Родинознавчий підхід у вихованні ми урізноманітнили й ускладнили, хоча форми і методи, особливо в молодших класах, залишилися ті самі, що і в дошкільному закладі.

Україно-народознавча робота в школі дає дієві результати, якщо брати до уваги надбання дошкільця та здійснювати індивідуальний підхід до кожної дитини. Результати експерименту, що провадився під керівництвом автора дослідження в Кременецькому педколеджі з 1991 року, довели ефективність цілеспрямованої і поглибленої роботи з українознавства, що сприяло формуванню педагогічних знань, розвиткові умінь студентів педколеджу. У дослідженні доводиться, що україно-народознавча робота була б неповною, коли б її не було продовжено у вузі I-II рівня акредитації, де самі студенти — майбутні педагоги, вихователі — оволодівають методикою народознавчої освіти.

Оскільки основними завданнями освіти є підготовка особистості до самовдосконалення, розвитку матеріальної і духовної культури суспільства, то школа, в тому числі і вища, має готувати свідомі національні кадри з відповідним рівнем фахової підготовки.

Навчальні заклади I—II рівня акредитації перебувають у творчому пошуку нових підходів, шляхів і засобів виховання з метою формування творчого, мудрого, національно-свідомого фахівця, який не лише володіє знаннями про український народ, а й може присуспільнити до цього вихованців. Саме таким має бути вихователь: навчити дитину любові до рідного не можна без вихователя, який любить і знає свій край.

Основними формами народознавчого навчання у вузі були традиційні — урок, лекція.

До тих різновидів занять, які проводилися в школі, додалися інші — семінари, уроки-конференції, уроки-суди, бінарні уроки. Лекції однак наповнювалися новим змістом: були лекції-концерти, лекції-панорами, лекції-подорожі, лекції-спогади тощо. Найбільший обсяг знань мають уроки, де програмою передбачено такі розділи: «Етнографічні особливості українського народу», «Поселення. Народне житло», «Народний одяг», «Народна кулінарія», «Основні галузі господарства та заняття українців» та ін.

Під час викладу предметів основного циклу також подавалися відомості з україно-народознавства. Зокрема, на уроках української мови проводилися народознавчі диктанти, які включали в себе матеріал про родину, хліб, українську хату, пісню, рушник і т.п. На уроках історії поглиблено вивчалася національна символіка, використовувалися легенди, притчі тощо. Чи не найбільше уваги приділялося дошкільній педагогіці, коли на уроках розкривалися питання розвитку народної педагогічної думки в Україні, із залученням ігор (під час висвітлення теми «Гра»), святкової і буденної їжі (розкриваючи такі теми: «Харчування», «Режим дня»). На уроках з методики ознайомлення з природою йшлося про звичаї, традиції, календарні обряди українців. Інших методичних підходів вимагало ознайомлення з квітами України.

На заняттях з методики математики студенти складали «Річничок», де були загадки про пори року, часові поняття і т. ін.

Про проведення вечорів розваг, святкових ранків, народних ігор-розваг, які були підпорядковані народним святкам, йшлося на уроках методики музичного виховання.

Під час занять з методики зображувальної діяльності викладачі ознайомлювали з видами українського національного розпису, а на заняттях з методики фізвиховання — відбувалося ознайомлення з методикою проведення народних ігор.

На уроках дитячої літератури, де програмою чимало часу приділено вивченню українського фольклору, розкривалася методика проведення вечорів, вивчалися напам'ять як казки, так і твори малих фольклорних жанрів, обрядові та родинні пісні.

На уроках праці відбувалося знайомство із історією вишивки, виготовлялись зразки української національної вишивки, народні іграшки, аналізувалася методика їх розпису. Крім теоретичних відомостей, студенти набували навичок і методики проведення роботи з дітьми.

Нові знання здобувалися як на уроках теорії, що проводилися у формі комбінованих уроків, уроків повідомлень нових знань, лекцій, так і під час практичних і семінарських занять, які проходили у формі уроків-диспутів, уроків-змагань, уроків-конкурсів, уроків брейн-рингів, уроків-вікторин з використанням альбомів, слайдів. Зорова і слухова наоч-

ність відповідала навчальній меті; одяг, предмети побуту, відеокасети із художньо-музичними записами допомагали закріпити пройдене.

Теоретичні знання закріплювались під час практики в дошкільних закладах, де низка годин відводилась для проведення показових занять з україно-народознавства за зазначеною тематикою самими студентами.

Під час проведення навчального експерименту робота проходила у 4 етапи з наступним їх обговоренням: I — показові заняття викладачів і вихователів у дитячому садку з питань народознавства; II — теоретичний курс, аналіз літератури; III — практичні заняття; IV — пробні заняття в дитячому садку з наступним обговоренням.

Показові заняття, які проводилися в дитячому садку, — «Мамина світилиця», «Садок вишневий коло хати», «Ой на плоті, на кілочку» — розроблялися з опорою на народну символіку (обереги), народні традиції. Такі заняття викликали у дітей значний інтерес і переконували студентів у необхідності народознавчої роботи.

Мета другого етапу: формування понять про роль та методику проведення занять із народознавства в дошкільному закладі.

На третьому етапі студенти вчилися складати конспекти проведення занять в дошкільному закладі, готували папки з дидактичним народознавчим матеріалом для майбутньої роботи, сценарії розваг, збирали малі фольклорні жанри, різні види казок, легенди, народні ігри, забави, сценарії народних свят. Пробні заняття в дитячому садку, у підготовці до яких з кожним студентом проводилася індивідуальна робота, систематичне консультування в процесі педагогічної практики визначали специфіку заключного етапу.

Аналізуючи експериментальну роботу, автор дослідження на кожному занятті намагалася досягти високої активності студентів, використовуючи елементи проблемності, різноманітні прийоми, активні методи — імітаційні (ігрові), колективної розумової діяльності. проблемно-пошукові, а також деякі — за джерелом знань (бесіду, диспут, вправи, моделювання, метод роботи з книгою).

Розвиток національної самосвідомості особистості, її прилучення до джерел національної культури повинен забезпечуватися як змістом навчальних предметів, так і характером позакласних навчально-виховних заходів, самоосвітньої діяльності студентів.

Значна робота проводилася і в позаурочний час: виховні години за україно-народознавчою тематикою у формі бесід, диспутів, екскурсій; КВК; зустрічі з дітьми культури, мистецтва; загальнозузівські виховні години, конкурси. Чільне місце в роботі Кременецького коледжу зайняла науково-дослідницька робота (науково-практичні конференції за участю як викладачів, так і студентів, зокрема про розвиток інтелекту і творчості у дітей дошкіль-

ного віку, етнопедагогічні лекторії, написання рефератів, дипломних, курсових робіт, підпорядкованих народознавчій тематиці). Популярними є розробки власних проєктів, моделей тих чи інших явищ етнокультурного життя із застосуванням сучасних наукових методик, зустрічі з видатними людьми Кременеччини: авторами легенд, пісень, поетами, художниками, людьми, які мають золоті руки.

Гурткова робота спрямована на розширення знань, умінь і навичок. Програми гуртків за інтересами — «Лозоплетіння», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Джерело», «Сопілкарського та кобзарського мистецтва», «Народна гра та іграшка». «Художня обробка дерева, металу, глини» та ін. — розроблені самими викладачами.

У гуртковій роботі великого значення набуває пошуково-дослідницька, краєзнавча робота, яка включає в себе такий зміст роботи: участь в експедиційно-пошукових групах, екскурсіях, зустрічі з місцевими старожилами, збирання творів фольклору: легенд, казок, пісень, дум, шедрівок, прислів'їв, приказок, мудрослів'їв, скоромовок, чистомовок, нескінченних казочок. Чималий виховний вплив має пошукове створення літопису села, міста, що включає в себе ведення записів про визначних людей сьогодення, їхні творчі надбання, здобутки.

У бібліотеці закладу чільне місце належить літературі з україно-народознавства, функціонує постійно-діюча виставка з питань народознавства, виставка новинок публіцистичної та художньої літератури. Значну роль відіграє і кабінет з україно-народознавства, де зібрано експонати, що створюють атмосферу історичної правди, достовірності минулого і дійсності.

У системі україно-народознавчої роботи популярністю користуються зустрічі з цікавими людьми, «вогники» («Барвінковий край», «А мені хрещена лиштву вишивала» тощо). У поширенні україно-народознавчій важливе місце належить і вечорам, які проводяться у формі літературних вікторин, брейн-рингів, літературно-пісенних вернісажів. Значну роль відіграють зустрічі з випускниками, лейтмотивом яких виступає україно-народознавча робота з дітьми під час самостійної трудової діяльності.

Автор дослідження наголошує, що метою україно-народознавчої роботи є формування особистості в дошкільному віці, в школі, у вузі. Форми роботи свідчать про їхню дієвість, при систематичній, наполегливій і цілеспрямованій роботі. Ефективні уроки загально-розвиваючого циклу з елементами українознавства, години класовода, вечори відпочинку, робота кімнати україно-народознавства, бібліотеки, гурткова робота, робота з батьками та художня самодіяльність, заняття спортом. У вузі успіх досягається за рахунок знань набутих у школі, до яких додається наукова робота (трохи зменшується кількість годин, відве-

дених на роботу з батьками). Слід зазначити, що хоча форми роботи кожна освітянська ланка має свої, вони спільні і доповнюють одна одну. Про це свідчить, зокрема, порівняльна таблиця рівнів сформованості уявлень про символи та обереги краю:

Вікові категорії	Рівні за результатами зрізу	На початку експерименту				Наприкінці експерименту			
		ЕГ	Х	КГ	Х	ЕГ	Х	КГ	Х
Дошкільна	Високий	12	10	12	10	60	50	15	12,5
	Не досить високий	18	15	16	13,3	20	16,6	18	15
	Низький	34	28,3	34	28,4	13	10,9	32	26,7
Шкільна	Високий	14	11,7	15	12,5	72	60	16	13,3
	Не досить високий	22	18,3	20	16,7	23	19,2	24	20
	Низький	30	25	33	27,5	2	1,6	24	20
Вузівська	Високий	18	15	18	15	85	71	25	20,8
	Не досить високий	24	20	25	21	25	21	27	22,5
	Низький	29	24	28	23	-	-	15	12,5

(Середній рівень знань не вказується)

Одержані результати є наслідком копійної, систематичної, цілеспрямованої роботи в системі: дошкільний заклад — школа — вуз і засвідчують значне збільшення обсягів народознавчої інформації у дошкільників, учнів середньої школи і студентів.

Збільшення обсягів знань з народознавства спостерігалось в усіх вікових категоріях. Особливо високий рівень — у студентів, майбутніх вихователів, що пояснюється підвищеною мотивацією.

У дослідженні приділено увагу завданням родинно-сімейного виховання з народознавства. Форми роботи з сім'єю у дошкільному закладі, школі та вузі I і II рівня акредитації засвідчують, що в Україні історично склалася національна система родинно-сімейного виховання, застосовуючи яку народ неухильно генезує свій національний дух, характер, менталітет, традиційну родинно-побутову культуру.

ВИСНОВКИ

1. В результаті аналізу сучасних підходів та досвіду роботи педагогів із проблеми української освіти з врахуванням наступності у комплексі дошкільний заклад — школа — вуз зазначається, що народознавство як галузь знання приваблювало багатьох педагогів-практиків. Їхні творчі доробки засвідчують: нині йдеться про методики викладання наро-

дознавства у навчальних закладах різних типів і рівнів освіти. Отже, можна наголошувати на перспективності нового відгалуження в педагогічній науці — дидактики народознавства як складової дидактики українознавства.

2. Як складова формування особистості україно-народознавча освіта, метою якої є розвиток особистості, має бути представлена у системі із врахуванням наступності, і проводиться, починаючи з дошкільного закладу, продовжуватись у школі та вузі із залученням розмаїття форм, методів і засобів роботи.

3. На кожному етапі запропонована навчальна система народознавчої освіти має власний зміст і програму відповідно до вікових особливостей тих, хто вчиться, центрів українознавства (за концепцією Інституту українознавства), профілем навчального закладу.

4. Ідея неперервності освіти може бути реалізована з виробленням єдиних наскрізних програм з україно-народознавства для роботи в системі: дошкільний заклад — школа — вуз. Україно-народознавча практика майбутніх педагогів відіграє важливу роль, оскільки моделює самостійну діяльність вихователя дошкільного закладу, вчителя початкової школи: виробляє вміння послуговуватись підручниками, посібниками, науково-методичними розробками, рекомендаціями, іншими формами, які сприяють формуванню навичок системності у роботі. Україно-народознавча освіта досягає найбільшого ефекту, коли моделюється і узгоджується з іншими навчальними дисциплінами і разом з тим відрізняється значною варіантністю.

5. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставлених проблем, а потребує подальшого вивчення і розвитку. Зокрема, його результати можуть використовуватися у навчальних закладах національних меншин, де має вивчатися як україно-народознавство, так і народознавство рідного етносу.

6. Розбудова системи україно-народознавчої освіти потребує перегляду системи роботи з родинно-сімейного виховання, яке споконвіку шанувалося в Україні. З часом змінювалися лише форми і методи.

7. Сучасні підходи, шкільні програми мають враховувати системні знання дошкільнят з народознавства. Потребує наукового обґрунтування й розробки система позакласної україно-народознавчої роботи.

У додатках подано окремі програми, методичні рекомендації, котрі ілюструють матеріал дисертації.

Основні положення дисертації викладені у публікаціях:

1. Макаренко О.П. Українознавство в дошкільному закладі (навчальний посібник) — Тернопіль: Інфотехцентр, 1997. — 279 с.
2. Макаренко О.П. Народознавство в дитячому садку (посібник для вихователів дошкільних закладів) — Тернопіль: Діалог, 1991. — 85 с.
3. Макаренко О.П. Народознавство в дошкільному закладі (методичні рекомендації) — Тернопіль, 1993. — 141 с.
4. Макаренко О.П. В народі кажуть (повід'я Західного регіону) — Кременець: Діалог, 1993. — 18 с.
5. Макаренко О.П. Роде наш красний. Народознавство як складова частина педагогічного процесу в дошкільному закладі // Дошкільне виховання. — 1991 — №№9—12; 1994 — № 12.
6. Макаренко О.П. Ой матінко-зірко, моя перепілко! // Дошкільне виховання. — 1996 — № 5. — С. 18—19.
7. Макаренко О.П. Нашому роду нема переводу // Дошкільне виховання. — 1996 — № 11. — С. 20—21.
8. Макаренко О.П. Моделювання навчально-виховного процесу з україно-народознавства в системі: дошкільний заклад — школа — вуз // Теорія і практика викладання слов'янських мов: тези доповідей IV Міжнародної конференції. — Печ (Угорщини), — 1998. — С. 121—122.

Макаренко О.П. «Моделювання навчально-виховного процесу з народознавства у закладах освіти України». Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01. — теорія та історія педагогіки — Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. — Київ, 1998.

Розроблено автором структуру роботи з україно-народознавства в дошкільному закладі — школі — вузі, які на кожному етапі мають свій зміст, свою програму і разом з тим взаємозв'язані із попередньою і наступною. Експериментальне дослідження показало ефективність та доцільність організації україно-народознавчої роботи за проєктованою автором системою. Дисертація присвячена проблемам україно-народознавчої роботи, невичерпного джерела ознайомлення з народною національною спадщиною Дано науково-методичне обґрунтування процесу україно-народознавчої освіти в системі: дошкільний заклад — школа — вуз, з'ясовано принципи, методи та прийоми формування україно-народознавчої освіти. Розроблено систему родинно-сімейного виховання.

Ключові слова: національне виховання, родинне виховання, українознавство, українське народознавство, дидактика народознавства, модель навчально-виховного процесу.

Макаренко О.П. «Моделирование учебно-воспитательного процесса по народоведению в учебных заведениях Украины». Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. — теория и история педагогики — Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова. — Киев, 1998.

Разработаны автором структуры работы по украино-народоведению в дошкольном учреждении — школе — вузе, которые на каждом этапе имеют свое содержание, свою программу и вместе с тем взаимосвязаны с предыдущей и последующей. Экспериментальное исследование показало эффективность и целесообразность организации украино-народоведческой работы по предложенной автором системе. Диссертация посвящена проблемам украино-народоведческой работы, неисчерпаемого источника ознакомления с народным национальным наследием. Дано научно-методическое обоснование процесса украино-народоведческого образования в системе: дошкольное учреждение — школа — вуз, раскрыты принципы, методы и приемы формирования украино-народоведческого образования. Разработана система семейного воспитания.

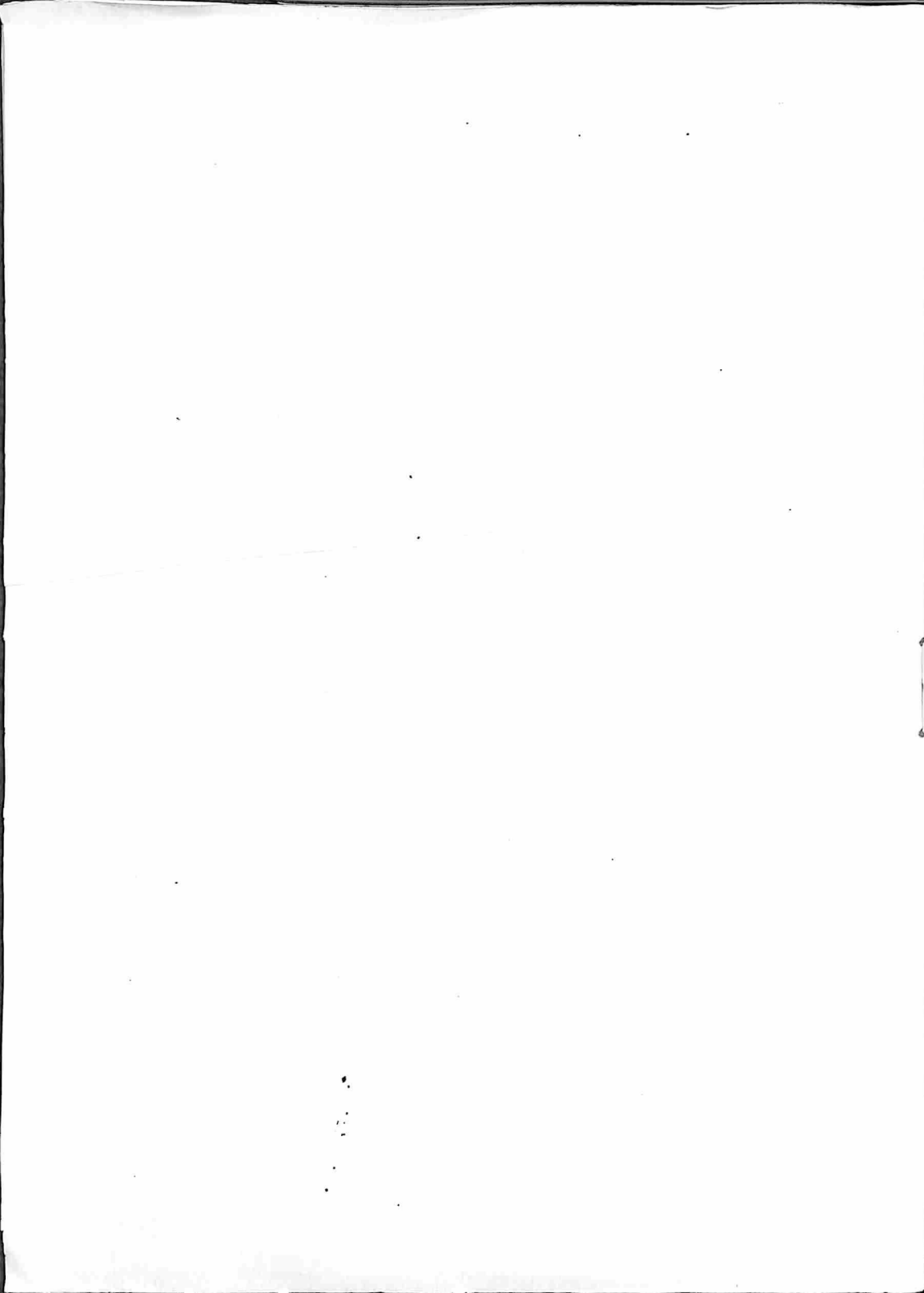
Ключевые слова: национальное воспитание, семейное воспитание, украиноведение, украинское народоведение, дидактика народоведения, модель учебно-воспитательного процесса.

Makarenko O.P. «Model-making of educational and pedagogic process of Ukrainian folk culture studying within the following” Dissertation is presented for seeking Candidate’s degree of pedagogics. Specialities: 13.00.01 — theory and history of pedagogics. Ukrainian Teachers’ Training State University after M.P. Dragomanov.

There has been worked out schedules of work on Ukrainian folk culture studying in a preschool institution — school — high school, which possess their own content, curriculum at the every stage and at the same time are connected to the previous and next stages. Experimental research has demonstrated arranging work on Ukrainian folk culture studies according to the system proposed by the author being effective and feasible. Dissertation is dedicated to the problems of Ukrainian folk culture studying, which is inexhaustible source of getting acquainted with folk national heritage. The science and methods feasibility study of the process of Ukrainian folk culture education are presented within the system: preschool institution — school — high school, principles, methods and ways of Ukrainian folk culture studies formation were discovered.

Keywords: national education, family education, Ukraine folk culture studying, didactics of folk culture studying, education and training process model.

Підписано до друку 22.07.98 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Наклад 100. Зам. 215.

вул. Червоноармійська, 57/3, к.101.
Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

